

ИСТОРИЈСКИ ЧАСОПИС
Књ. LX
(2011)

INSTITUTE OF HISTORY

HISTORICAL REVIEW

Vol. LX
(2011)

Editorial board

JOVANKA KALIĆ, MIHAILO VOJVODIĆ
MARICA MALOVIĆ-ĐUKIĆ, SRĐAN KATIĆ,
ALEKSANDRA VULETIĆ, MILIĆ J. MILIĆEVIĆ,
LUBOMÍRA HAVLÍKOVÁ, ILIJA TODEV,
ANGELIKI KONSTANTAKOPOULOU,
KONSTANTIN NIKIFOROV

Editor-in-chief

Srdan Rudić, Ph.D.
Director of the Institute of History

BELGRADE
2011

УДК 93/94

YU ISSN 0350-0802

ИСТОРИЈСКИ ИНСТИТУТ

ИСТОРИЈСКИ ЧАСОПИС

Књ. LX
(2011)

Редакциони одбор

ЈОВАНКА КАЛИЋ, МИХАИЛО ВОЈВОДИЋ,
МАРИЦА МАЛОВИЋ-ЂУКИЋ, СРЂАН КАТИЋ,
АЛЕКСАНДРА ВУЛЕТИЋ, МИЛИЋ Ј. МИЛИЋЕВИЋ
LUBOMÍRA HAVLÍKOVÁ, ИЛИЈА ТОДЕВ,
ANGELIKI KONSTANTAKOROULOY,
КОНСТАНТИН НИКИФОРОВ

Одговорни уредник

др Срђан Рудић
директор Историјског института

БЕОГРАД
2011

Овај број *Историјског часописа*
штампан је уз финансијску помоћ
Министарства просвете и науке Владе Републике Србије

САДРЖАЈ

ЧЛАНЦИ И РАСПРАВЕ

Драгана Кунчер ПОРТРЕТ ДАЛМАТИНСКОГ ЕПИСКОПА КРАЈЕМ 6. ВЕКА	13
Тибор Живковић ВРЕМЕ НАСТАНКА АЈНХАРДОВОГ ДЕЛА <i>VITA CAROLI IMPERATORIS</i>	25
Дејан Булић ПРИЛОГ ПОЗНАВАЊУ ГРАДА БРВЕНИКА ИЗ ПЕРСПЕКТИВЕ АРХЕОЛОШКИХ ИСТРАЖИВАЊА	57
Драгић М. Живојиновић АРХИЕПИСКОП НИКОДИМ I	97
Марица Маловић-Ђукић БРАТА, УДОВИЦА ПАШКА БУГОНОВА (БУГОНА)	113
Валентина Живковић ПРЕТЊЕ КАЗНОМ ИЗОПШТЕЊА У КОТОРУ (XIII – XV ВЕК)	123
Биљана Марковић КРИВИЧНО ДЕЛО ПАЉЕВИНЕ У ЗАКОНОДАВСТВУ ЦАРА СТЕФАНА ДУШАНА ПРЕМА РУКОПИСИМА СТАРИЈЕ РЕДАКЦИЈЕ	139
Невен Исаиловић НЕКОЛИКО НОВИХ ПОДАТАКА ИЗ 1436. ГОДИНЕ О ФАМИЛИЈАРИМА ХРВАТИНИЋА У ЖУПАМА ЗЕМУНИК И ГЛАЖ	153
Ђуро Тошић СОЦИЈАЛНЕ ДИФЕРЕНЦИЈАЦИЈЕ У ТРЕБИЊСКОЈ ОБЛАСТИ У ПРВИМ ГОДИНАМА ТУРСКЕ ВЛАДАВИНЕ	179

Александар Крстић ВРШАЦ У СРЕДЊЕМ ВЕКУ II ДЕО: ОД ПОЧЕТКА 15. ДО СРЕДИНЕ 16. СТОЛЕЋА	193
Александар Јаковљевић СЕЛО ДУБНИЦА У НАХИЈИ СЕНИЦЕ: НАСЕЉЕ, СТАНОВНИШТВО И ОБИЧАЈ ПРОСЛАВЕ ПЕТРОВДАНА ПОЧЕТКОМ 17. ВЕКА	213
Гордана Гарић Петровић ПРИЛОГ ИСТОРИЈИ ВИНОГРАДАРСТВА И ВИНАРСТВА У СРБИЈИ	231
Viktorija Popovska-Korobar, Dragi Gorgiev ICONS FROM THE MUSEUM OF MACEDONIA WITH OTTOMAN PRAYER INSCRIPTIONS	247
Недељко В. Радосављевић АНТИМ ЗЕПОС, УЖИЧКО-ВАЉЕВСКИ МИТРОПОЛИТ 1802-1814	271
Радомир Ј. Поповић ВЛАДАРСКА И ЧИНОВНИЧКА ЗАКЛЕТВА У СРБИЈИ У 19. ВЕКУ	289
Милан Кутлешић ПРЕОКРЕТ У ПОЛИТИЦИ ЛОРДА ПАЛМЕРСТОНА ПРЕМА РУСИЈИ И ОСМАНСКОМ ЦАРСТВУ (1827-1833)	311
Јелена Пауновић-Штерменски ДВА СРПСКА КНЕЗА, ОТАЦ И СИН – СЛИКЕ ИЗ БРИТАНСКИХ ДИПЛОМАТСКИХ ИЗВЕШТАЈА	333
Бојана Миљковић-Катић КРЕДИТНА ПОЛИТИКА УСТАВОБРАНИТЕЉА	357
Милош Ковић МИСИЈА РОБЕРТА ЛОЈДА-ЛИНДЗИЈА У СРБИЈИ 1876. ГОДИНЕ	377
Момир Самарџић О СПОРАЗУМУ СРПСКЕ ВЛАДЕ И <i>ШТАТСБАНА</i> О ИЗГРАДЊИ ЖЕЛЕЗНИЦЕ У СРБИЈИ 1879. ГОДИНЕ	393

Александар Растовић ИЗВЕШТАЈИ БРИТАНСКИХ ДИПЛОМАТА О УПАДУ АЛБАНАЦА У СРБИЈУ 1878-1897. ГОДИНЕ	419
Милош Јагодић ПЛАНОВИ О ПОЛИТИЦИ СРБИЈЕ ПРЕМА СТАРОЈ СРБИЈИ И МАКЕДОНИЈИ (1878-1885)	435
Зорница Велинова-Тренчева КАК БЕЛГРАДЧАНИ И СОФИЈАНЦИ ПОСРЕЦНАХА ЕЛЕКТРИФИКАЦИЈАТА	461
Љубодраг П. Ристић ЧЕДОМИЉ МИЈАТОВИЋ И ЕНГЛЕСКО ЈАВНО МЊЕЊЕ (1895-1900. ГОДИНЕ)	481
Сузана Рајић НОВА ПОЛИТИЧКА ЗАЈЕДНИЦА И ВЛАДЕ МИХАИЛА ВУЈИЋА 1901/2. ГОДИНЕ	505
Божица Младеновић, Милић Ј. Милићевић ”БЕОГРАДСКЕ НОВИНЕ” – ОГЛЕД О ПАРАЛЕЛНИМ ДРУШТВИМА У ВОЈНО-ГЕНЕРАЛНОМ ГУВЕРНМАНУ СРБИЈА 1915-1918.	541
ПРИКАЗИ	
<i>Зборник средњовековних ћириличких повеља и писама Србије, Босне и Дубровника. Књига I (1186–1321), приредили Владимир Мошин, Сима Ћирковић и Душан Синдик, Београд: Историјски институт, 2011, 652 стр. (Невен Исаиловић)</i>	555
<i>Franz Tinnefeld, Die Briefe des Demetrios Kydones. Themen und literarische Form, Wiesbaden 2010. (Бојана Павловић)</i>	557
<i>Дејан Микавица, Српско питање на угарском сабору 1690-1918, Нови Сад 2011, 288 стр. (Горан Васин)</i>	561
<i>Piotr Żórek, Czarnogórcy i Serbowie w rosyjskiej polityce księcia Adama Jerzego Czartoryskiego (1602 –1806), Wydawnictwo Nomini SC, Kraków, 2009, 1–295. (Милош Луковић)</i>	565

Љубодраг П. Ристић, <i>Велика Британија и Србија (1856-1862)</i> , Београд, Српска академија наука и уметности, Балканолошки институт, Посебна издања 102, 2008, 318+1/. (Ненад Урић)	568
Dušan T. Bataković (dir.), <i>La Serbie et la France une alliance atypique: relations politiques, économiques et culturelles 1870- 1940</i> , Belgrade: Institut des Études balkaniques, Académie serbe des Sciences et des Arts, 2010, pp. 614 (Вељко Станић)	575
Ivan Balta, <i>Julijanska akcija u Bosni i Hercegovini s osvrtom i na Hrvatsku i Slavoniju</i> , Zagreb 2009, 439 str. (Биљана Стојић)	579
<i>Балкански ратови</i> , Фото-запис Самсона Чернова, прир. М. Перишић, М. Милићевић, Б. Богдановић, Београд 2010 (Божича Младеновић)	582

IN MEMORIAM

Милорад РАДЕВИЋ	(Радомир Ј. Поповић)	585
Радмила ТРИЧКОВИЋ	(Драгана Амедоски)	589
Богумил ХРАБАК	(Радмило Пекић)	591
Даница МИЛИЋ	(Љубинка Трговчевић)	595
УПУТСТВО АУТОРИМА		597

CONTENTS

ARTICLES

- Dragana Kunčer 13
THE PROFILE OF A DALMATIAN BISHOP AT THE END
OF THE 6TH CENTURY
- Tibor Živković 25
THE DATE OF COMPOSITION OF EINHARD'S
VITA CAROLI IMPERATORIS
- Dejan Bulić 57
SUPPLEMENT TO THE RESEARCH OF THE TOWN
OF BRVENIK FROM AN ARCHAEOLOGICAL PERSPECTIVE
- Dragić M. Živojinović 97
ARCHBISHOP NICODEMUS I
- Marica Malović Đukić 113
BRATA, THE WIDOW OF PAŠKO BUGONOV (BUGON)
- Valentina Živković 123
THE THREAT OF THE PENALTY OF EXCOMMUNICATION
IN KOTOR (13TH – 15TH CENTURY)
- Biljana Marković 139
ARSON IN THE LEGISLATION OF TSAR STEPHAN DUSHAN
ACCORDING TO THE MANUSCRIPTS OF MORE ANCIENT
REDACTION
- Neven Isailović 153
SOME NEW DATA FROM 1436. ON THE FAMILIARES
OF THE HRVATINIĆI IN THE ŽUPAS OF ZEMUNIK AND GLAŽ
- Đuro Tošić 179
SOCIAL DIFFERENTIATIONS IN THE REGION OF TREBINJE
IN THE FIRST YEARS OF TURKISH RULE

Aleksandar Krstić VRŠAC IN THE MIDDLE AGESPART II: FROM THE BEGINNING OF THE 15TH TO THE MIDDLE OF THE 16TH CENTURY	193
Aleksandar Jakovljević THE VILLAGE OF DUBNICA IN THE NAHIYE OF SENICE: SETTLEMENT, POPULATION AND CUSTOM OF CELEBRATING ST. PETER'S DAY IN THE BEGINNING OF THE SEVENTHTEENTH CENTURY	213
Gordana Garić Petrović A CONTRIBUTION TO THE HISTORY OF VITICULTURE AND WINE IN SERBIA	231
Викторија Поповска-Коробар – Драги Горгиев ИКОНЕ СА ОСМАНЛИСКИМ МОЛИТВЕНИМ ЗАПИСИМА ИЗ МУЗЕЈА МАКЕДОНИЈЕ	247
Nedeljko V. Radosavljević ANTIM ZEPOS, METROPOLITAN OF UŽICE AND VALJEVO, 1802-1814	271
Radomir J. Popović THE ROYAL AND OFFICIALS OATH IN SERBIA IN THE 19TH CENTURY	289
Milan Kutlešić REVERSAL IN POLITICS OF LORD PALMERSTON TOWARDS RUSSIA AND OTTOMAN EMPIRE (1827-1833)	311
Jelena Paunović-Štermenski TWO SERBIAN PRINCE, FATHER AND SON – PICTURES FROM THE BRITISH DIPLOMATIC REPORT	333
Bojana Miljković-Katić LENDING POLICY OF THE CONSTITUTIONALISTS	357
Miloš Ković THE MISSION OF COLONEL ROBERT LOYD-LINDSAY IN SERBIA IN 1876	377

Momir Samardžić	393
ON AGREEMENT OF SERBIAN GOVERNMENT AND STAATSBAHN ABOUT THE CONSTRUCTION OF THE RAILWAYS IN SERBIA IN 1879	
Aleksandar Rastović	419
BRITISH DIPLOMATS REPORTS ABOUT ALBANIAN INVASIONS OF THE SERBIAN FRONTIERS AND TERRITORIES 1878-1897.	
Miloš Jagodić	435
PLANS ON SERBIA'S POLICY TOWARDS OLD SERBIA AND MACEDONIA (1878-1885)	
Зорница Велинова-Тренчева	461
КАКО СУ БЕОГРАЂАНИ И СОФИЈАНЦИ ДОЧЕКАЛИ ЕЛЕКТРИФИКАЦИЈУ	
Ljubodrag P. Ristić	481
ČEDOMILJ MIJATOVIĆ AND PUBLIC OPINION OF ENGLAND (1895-1900)	
Suzana Rajić	505
THE NEW POLITICAL COMMUNITY AND THE MIHAILO VUJIC GOVERNMENT IN 1901/02	
Božica Mladenović, Milić J. Milićević	541
BELGRADE NEWSPAPER: AN ESSAY ABOUT PARALLEL SOCIETIES IN MILITARY-GENERAL GOVERNMENT OF SERBIA 1915-1918	
REVIEW ARTICLES	555
IN MEMORIAM	585
INSTRUCTIONS FOR CONTRIBUTORS	597

Божица МЛАДЕНОВИЋ
Универзитет у Нишу
Филозофски факултет
Департман за историју
Ниш

Милић Ј. МИЛИЋЕВИЋ
Историјски институт
Београд

**„BEOGRADSKЕ NOVINE“ –
ОГЛЕД О ПАРАЛЕЛНИМ ДРУШТВИМА
У ВОЈНО-ГЕНЕРАЛНОМ ГУВЕРНМАНУ СРБИЈА 1915-1918.***

Апстракт: Студија се бави проучавањем делатности „*Beogradskih novina*“. То су биле једине новине штампане у Србији за време окупације у Светском рату. Аустро-Угарска Монархија је, применом различитих врста силе одржавала стање окупације у зони названој Војно-генерални Гувернман у Србији, са седиштем у Београду. У тај „оквир“ спадала је и манипулација путем штампе, као најразвијенијег оновременог медија, доступног становништву Краљевине Србије.

Кључне речи: „*Beogradske novine*“, Војно-генерални гувернман, окупација, 1915-1918, паралелна друштва.

Савезнице из блока Централних сила поделиле су територију Краљевине Србије на аустроугарску и бугарску окупациону зону. Аустроугарском зоном управљао је Војно-генерални гувернман, са седиштем у Београду. Наредбом царско-краљевске Врховне команде од 1. јануара 1916. године образован је Војно-генерални гувернман. Првобитна територија Гувернмана захватала је шест округа (Шабац, Београд, Ваљево,

* Рад је настао као резултат истраживања на пројекту Министарства просвете и науке Републике Србије *Од универзалних царстава ка националним државама. Друштвене и политичке промене у Србији и на Балкану* (Ев. бр. 177030).

Смедерево, Крагујевац, Горњи Милановац) и три среза ђупријског округа (Јагодина, Варварин и Рековац). Другом наредбом Врховне команде од 11. фебруара Гувернман је проширен са још три округа (Ужице, Чачак и Крушевац). Коначно, наредбом од 15. марта текуће године прикључена су и три „нова“ округа, припојена територији Краљевине Србије после балканских ратова 1912. године – Косовска Митровица, Нови Пазар и Пријепоље. Војно-генерални Гувернман у Србији захватао је површину од 29.664 км². Од тога су области Србије пре балканских ратова (девет „старих“ округа) износиле 23.880 км², а припојене области (три нова округа) 5.784 км².

У Војно-генералном Гувернману у Србији су истовремено постојала два друштва на истом географском простору, тзв. паралелна друштва. У паралелним или упоредним друштвима био је, делатношћу војне управе, успостављен хијерархијски однос између аустроугарског („надређеног“) и српског („подређеног“) друштва. Основна карактеристика оваквих друштава је стање перманентног сукоба, управо због постојања великих супротности. Највећа супротност било је постојање „надређеног“ друштва, састављеног од држављана непријатељске земље, односно војника и чиновника Двојне Монархије, и њему „подређеног“ друштва, држављана Краљевине Србије.¹ „Надређено“ мањинско друштво је, ради одржања реда и мира у освојеној области,² увело систем колективне одговорности и прописало казнене мере, којима је забрањено све што је носило српско национално обележје, или само подсећало на то.³ Грађани Србије, већинско друштво на територији насталој као резултат прекрајања граница своје државе, били су принуђени применом бруталне силе, на

¹ Обавештајни официр из Чачка је у јуну 1918. године приметио да се контакт српског становништва и војне управе своди на давање испорука за војну управу. Друга врста комуникације су привремена познанства која се нису развила у симпатије Срба према војној управи. (Архив Србије-Београд, фонд Војно-генерални Гувернман (у даљем тексту: АС,ВГГ), XX/106)

² За време окупације слобода кретања била је ограничена. Војна власт увела је полицијски час, који је почињао у 21 сат увече и трајао до пет сати ујутру. Мушкарци су морали да имају легитимације, да би се могли кретати градским улицама. (*Beogradске novine*, (у даљем тексту: *BN*), бр.41, 24. март 1916, *Slobodno kretanje po ulicama*)

³ Савременик је записао: „Читав један систем казни, бескрајно подмукао, има исти циљ. Није то казна која се изриче у општем интересу заједнице, да би се поштовали прописи, већ је то једно ново средство да се пљачка народ и да се брзо обогате војни и грађански службеници.“ (Т. Кацлеровић, *Цимервалдска конференција. Апел српских социјалиста цивилизованом свету*, Београд 1951, 57)

поштовање новог поретка. Окупациона власт, коју је барон Иштван Буријан, министар спољних послова Аустро-Угарске, оценио као суров режим, имала је задатак да „сломи“ српство и уништи његову снагу на дуже време.⁴ Овакво стање је трајало пуне две године. Тек у последњој ратној години, приметни су покушаји флексибилнијег понашања војне управе. Фебруара 1918. војно-генерални гувернер је донео распис о потреби успостављања добрих односа између аустроугарске власти и српског становништва⁵. Два месеца касније ступио је на снагу пропис којим је правно регулисано склапање брака између војника Двојне Монархије и Српкиња.⁶

Службени лист Гувернмана биле су „*Beogradske novine*“, које су штампане у штампарији Војно-генералног гувернмана⁷, на немачком, мађарском и српском језику (ијекавска варијанта). Поред „*Beogradskih novina*“, становништво Гувернмана могло је читати и новине из Аустро-Угарске. Одабир новина био је веома строг. У пролеће 1917. године војне власти забраниле су „*Hrvatsku riječ*“. Често је забрањиван и „*Glas Srba, Hrvata i Slovenaca*“, због чланака у којима је помињана идеја југословенства. У лето 1916. године војна власт је одлучила да се, почев од 1. јула, на територији аустроугарске окупационе зоне књиге, новине и часописи могу набављати и „растурати“ само преко новоуспостављене књижаре Војно-генералног гувернмана. Књижара је располагала са укупно 157 листова и часописа набављених из Аустро-Угарске. На оволики број публикација је, по мишљењу представника власти, утицала чињеница да „Срби воле много да читају.“⁸

Први број „*Beogradskih Novina*“ изашао је 15. децембра 1915. године. Овај лист, основан првенствено у пропагандне сврхе, излазио је до 28. октобра 1918. У почетку је штампан три пута недељно, а од марта 1916. постао је дневна новина. Први главни уредник био је Вилим Ухер (првих пет бројева), а други Јурај гроф Оршић-Славетички. Лист је излазио

⁴ Haus, Hof und Staatarchiv-Wien, (dalje: HHStA), Politische Abteilung I, K. 973.

⁵ Овакав распис донет је због процене да је на побољшању односа потребно радити у циљу даљег развоја привреде и занатства. Судећи по изворној грађи, примаран је био економски разлог. (АС, ВГГ, IX/пов. 35, 13. фебруар 1918, Nr. 5398).

⁶ АС, ВГГ, IX/пов. 39, 21. април 1918, Nr. 11127.

⁷ За време окупације машине српске државне штампарије коришћене су у штампарији Војно-генералног Гувернмана. У окружним градовима отворене су штампарије ради штампања наредби и обавештења намењених грађанству.

⁸ Б. Младеновић, *Град у аустроугарској окупационој зони 1916-1918*, Београд 2000, 153.

на осам страница и објављивао је рубрике: *Ratni izveštaji* (обавезно на првој страни), *Podlistak, Grad i okolica, Narodna privreda, Poslednje brzojavne vijesti*, званичне објаве царско-краљевских органа власти, огласе и умрлице. Рубрике су биле сталне, али њихов распоред није увек био исти. Од важности поједине вести зависило је на којој ће страници бити објављена. На пример, вести са ратишта објављиване су увек на првој страници. У 1916. и у првој половини 1917. године велики простор заузимало је дописивање српског становништва са избеглицама у савезничким (Блок Антанте) и неутралним земљама. Поново су биле успостављене многе породичне везе које је прекинуо рат. Новине су касније као саставни део имале подлистак за културу, који се звао „*Avala*“.

У уводном чланку првог броја „*Beogradskih novina*“ писало је: „Uvidjavni će čitatelji razbrati, da je osnutak lista kao zora, koja se ispod dana pomalja. Da je dana veza, koja iz zemlje vodi u svijet, a iz svijeta u zemlju i narod da savjetuje, upućuje i pomaže. U to ime kažemo da je bilo „U dobar čas“.⁹ Лист је постао квалитетнији од када је члан редакције постао поручник др Милан Огризовић.¹⁰ Поводом двогодишњице излагања, у уводном чланку је наглашено, да су новине одржале обећање дато у првом броју: „da ćemo /.../ poštenim objektivnim načinom upoznavati srpsko građanstvo sa svim događajima, koji se odigravaju širom svijeta“, и да су упркос свим тешкоћама наишле на „toliki brojni i lijepi odziv u publici; u tom odzivu vidimo znak povjerenja, a u tom povjerenju sadržana je i najljepša nagrada za naš trud.“¹¹ У последњем броју забележено је слично: „Beogradske novine nisu vodile nikakvu politiku, nisu bile potčinjene ni kakvoj stranci, one su vodile računa samo sa događajima i sa onim, što je s tim događajima bilo u vezi. Rad našeg lista nije imao ništa zajedničkog sa onim poslovima, koji u mnogim drugim mjestima svijeta pune stupce javnih glasila.“ Новинари су се трудили да буду „posrednik između velikih ratnih i političkih događaja“, да обезбеде „što tačnije obaveštavanje čitalaca“ и „da uspostave i trajno održe

⁹ В. Н. бр. 1, 15. децембар 1915, *U dobar čas*, 1.

¹⁰ Милан Огризовић (Сењ, 11. фебруар 1877 – Загреб 25. август 1923), хрватски књижевник. Завршио је класичну филологију у Загребу. Радио је као средњошколски професор, лектор и драматург у Хрватском народном казалишту у Загребу. Писао је песме, новеле, либрета за опере, али је првенствено био драмски писац. До Првог светског рата био је лектор у Хрватском земаљском казалишту, а после професор глумачке школе. Писао је песме и сатире, а најпознатија његова драма је *Hasanaginica*. Бавећи се спорадично књижевном критиком, Огризовић је најавио два највећа хрватска писца свога доба: Антона Густава Матоша и Мирослава Крлежу.

¹¹ В. Н., бр. 343, 15. децембар 1917, *Druga godišnjica „Beogradskih novina“*.

vezu između vojne uprave i domaćeg stanovništva.’¹² Вероватно су у тој намери читаоцима и пријатељима православне вероисповести честитали Нову годину 14. јануара 1918. године.¹³ Наведене цитате из уводних чланака повезује као црвена нит мисао о тежини новинарског посла и инсистирање на објективном извештавању новина за које су писали. Они су се можда и трудили да буду објективни,¹⁴ али, природно, то нису могли бити. Сви текстови су били цензурисани. Већина уводних чланака о забринутости новинара за судбину српског народа звучи најблаже речено банално. Но, без обзира на све недостатке, ове новине биле су прозор у свет српском народу. Из њих су добијали какве-такве информације, истина често улепшаване у корист окупационих снага. Срби су се

¹² В. Н., бр. 291, 27. октобар 1918, *Naša posljednja riječ*, 2

¹³ Isto, бр. 12, 14. јануар 1918, *Sretna Nova godina!*

¹⁴ Навешћемо неке карактеристичне наслове из новина: „*Rat i što sada*“, „*Vanjsko lice Beograda*“, „*Beogradski parkovi*“, „*Čistoća za pohvalu*“, „*Osvjetljenje u Beogradu*“, „*Popis domova u Beogradu*“, „*Crkva sv. Marka*“, „*Uredjenje skverova*“, „*Kaldrisanje ulica*“, „*Prepravka ulica*“, „*Na današnjem Dorćolu*“, „*Tramvajska čekaonica*“, „*Nameštanje sandučića za pisma u Beogradu*“, „*Broj stanovnika u Beogradu*“, „*Povratak Beogradjana*“, „*Koliko ima građanskog stanovništva u Beogradu?*“, „*Radjanja, vjenčanja i umiranja u Beogradu*“, „*Novi popis stanovništva u Beogradu*“, „*Rad carskog i kraljevskog ureda za namještanje u posao*“, „*Uklanjanja srpskih natpisa*“, „*Naredba o rasporedu proslave rođendana Njegovog Veličanstva u Beogradu*“, „*Njihova Veličanstva u Beogradu*“, „*Prodaja kafe*“, „*Nov dnevni obrok hleba i brašna*“, „*Preobražaj Beograda*“, „*Opravka klanica*“, „*Razviće trgovine i zanatstva u prošloj godini*“, „*Srećnu Novu godinu 1918*“, „*Privredni položaj u srpskom okupiranom području*“, „*Prodaja petroleja*“, „*Gdje se može kupiti hljeb*“, „*Dnevni obrok brašna*“, „*Prodaja brašna*“, „*Prodavnica mleka*“, „*Ishrana grada Beograda*“, „*Nove prodavnice životnih namirnica*“, „*Bijelo brašno za uskršnje praznike*“, „*Otvorene prve osnovne škole u Beogradu*“, „*Otvaranje jedne njemačke škole*“, „*Beogradska ženska gimnazija*“, „*Traže se učitelji i nastavnici*“, „*Zabranjen kalendar*“, „*Vratio se u Beograd*“, „*Književni pregled. Borisav Stanković, Nečista krv*“, „*Druga godišnjica „Beogradskih novina*“, „*Kulturne ustanove u Srbiji*“, „*Narodne dobrotvorne predstave*“, „*Pozorišna predstava italijanskih ratnih zarobljenika*“, „*Novo kino-pozorište*“, „*Letnje zabave u Beogradu*“, „*Cirkus Henrik u Beogradu*“, „*Grom udario u bioskop*“, „*Promenadni koncert u dvoru*“, „*Tamburaški zbor*“, „*Bolest i brak*“, „*Izložba slika*“, „*U sanitetskoj službi*“, „*Dezinfekcija starih stvari*“, „*Rad saniteta*“, „*Iz današnje Srbije*“, „*Parastos Obrenovićima*“, „*Pod bijelom zastavom*“, „*Koliko lica danas prima pomoć u Beogradu*“, „*Priznanica za pomoć*“, „*Prilog nevoljnima grada Beograda*“, „*Loptačka utakmica*“, „*Dečije zabavište*“, „*Dom sirotne dece u Topčideru*“, „*10.000 kruna za osiromašenu beogradsku inteligenciju*“, „*Pomažite beogradsku sirotinju starim odijelom i obucom*“, „*Car. i kr. narodna kuhinja u Beogradu, poklon Crvenom Krstu*“, „*Velikosrpska derlad*“, „*Jedno putovanje u Smederevo*“.

временом научили да читају „између редова“, па су могли су да наслуте много тога што у тексту није било директно написано.

У подлистку „*Beogradskih novina*“ углавном су објављиване приповетке са тематиком из савременог живота и одломци из познатих приповедака и романа српских књижевника. Између осталих, објављиване су кратке приче Борисава Станковића под називом *Beogradske šetnje*, приповетке Милорада Петровића „*Varnice*“, Светозара Ђоровића „*Smiraj*“. Милутин Чекић¹⁵ је објављивао књижевне критике („*O Koštani Bore Stankovića*“, „*O Hasanaginici dr Milana Ogrizovića*“). Штампани су радови Ћири Трухелке „*O porijeklu srpskog grba*“ и „*Uloga Bošnjaka u prvom srpskom ustanku*“ и Тодора Стефановића-Виловског „*Beograd pod carem Karlom 1717-1739*“. У форми фељтона излазили су текстови о српским обичајима, верским празницима, и о раду најважнијих установа културе Краљевине Србије.

Сарадници „*Beogradskih novina*“ били су и српски културни и јавни посленици, међу којима Борисав Станковић, Сима Пандуровић, Милорад Петровић, др Јован Б. Јовановић, Милутин Чекић, Исидора Секулић ... Наведени су објављивали чланке у листу и за то добијали хонораре. Поред српских књижевника, политичара и других јавних личности, у редакцији су, између осталих, као чиновнице радиле супруге познатих Срба - Клара Скерлић, удовица Јована Скерлића, и Христина Петковић, удовица Владислава Петковића-Диса.

Оцену вредности и значаја „*Beogradskih novina*“ дало је неколико савременика. Аугуст Цесарец и сам војник црно-жуте монархије са службом у Крушевцу, оцењујући карактер културног „живота“ у окупираној области, истакао је: „I sav taj čemer htjelo se je prikriti sa mnogo puta duhovitim ali zato još više odvratnim uvodnicima u „*Beogradskim novinama*“ i srpskom izložbom u Budimpešti.“¹⁶ Други савременик, становник

¹⁵ Милутин Чекић (Горњи Милановац 1882-Београд 1964), редитељ. Завршио је Правни факултет у Београду, али се посветио новинарству. Уређивао је „*Недељни преглед*“ и био писар у Министарству просвете. У Народном позоришту у Београду краће време 1910. био је члан Књижевно-уметничког одбора, а 1912. постављен је за редитеља. Радио је на обнови и реорганизацији Народног позоришта у Београду. Бавио се позоришном критиком и театрологијом. Написао је књигу студија и есеја „*Позориште*“, прву те врсте у Србији, драме „*Свадбено јутро*“ и „*Прва борба*“. Режирао је представе „*Јелисавета*“, „*Лазарево васкрсење*“, „*Елга*“, „*Ромео и Јулија*“, „*Краљева јесен*“, „*Ортаци*“. (Енциклопедија српског народа, Београд 2008, 1250) Био је управник Народног позоришта у Београду од 1. децембра 1918. до 5. августа 1919. године.

¹⁶ А. Cesarec, *O Lazarima i grobnici*, у: Davor Kapetanić, *Nepoznati Cesarec*, Zagreb 1965.

српске престонице професор Божићар Николајевић, нагласио је да је лист после ослобођења био погрешно оцењиван и безразложно оцрњен: „Он није био непријатељ нашем свету, него му је, шта више, врло много користио.“ Николајевић је истакао и да се српска влада из емиграције служила обилато „*Beogradskim novinama*“, одржавајући преко њих везу са окупираном Србијом. „Небројене“ српске породице су се, захваљујући првенствено том листу, могле три године обавештавати о својима „на дому и ван земље, а то је онда значило много“. Поред тога, професор Николајевић је истакао и да је приличан број српских књижевника и новинара, радећи у „*Beogradskim novinama*“ обезбедио егзистенцију себи и породици.

Заиста, „*Beogradske novine*“ су пружиле могућност дописивања и размену података између растављених чланова породица и појединаца. То можемо без сваке сумње окарактерисати као хуман гест према окупираном становништву. Показана је на делу хуманост Племените Монархије. Али, ако мало загребемо дубље од површине, у суштину ове појаве, примећујемо да је таква врста дописивања носила у себи и разне могућности да се добију неке информације неопходне војној власти. На пример, могле су се пратити локације са којих су се јављали српски цивили и војници, могла се пратити бројност Срба који су били ван граница своје државе. Преписка је била цензурисана, ограничена и строго надгледана. Ове чињенице бацају сенку на добре намере уредника и сарадника „*Beogradskih novina*“.

Без обзира на прокламоване либералне и објективне ставове уредника, новине су биле основно средство манипулације окупираних путем писане речи. Тако је у „*Beogradskim novinama*“ обнављање неких општењених објеката (водовода и електричне централе) представљено као велики привредни успех Аустро-Угарске. Управа града Београда одмах је пустила у промет електричну централу тако да је град поново осветљен а трамваји су почели да раде. Прорадио је такође водовод, а новине су, вероватно не без сарказма забележиле у времену општег сиромаштва и глади, да Београђани имају питке воде у изобиљу за жедне.¹⁷ Следила је идилична слика српске престонице почетком зиме друге ратне године: „*Narod, koji se bio sklonio u okolna mjesta, sada se hrpimice vraća svojim kućama. Trgovci otvaraju svoje radnje a životne namirnice su jeftinije nego u susjednom Zemunu.*“¹⁸

¹⁷ В. Н., бр. 2, 19. децембар 1915, *Rat i što sada*, 3. У тексту су описане „благодати“ грађанског живота: „*svetlo, tramvaj, a što se po svojoj važnosti po život i zdravlje jedva riječima izreći dade, - zdrava pitka voda u obilju svakome žednomu je na raspolaganju.*“

¹⁸ Исто, бр. 2, 19. децембар 1915, *Vanjsko lice Beograda*, 3.

Други пример манипулације окупираним становницима Србије уочавамо почетком марта 1917. године, када су предузимане оштре мере да би се онемогућило ширење вести о Топличком устанку. Власт је крила да је на југу Србије избио народни устанак, који је потрајао читавих месец дана. У чланку је стајало: „У послједње вријеме раширили су се од појединца у граду и земљи бесмислени гласови о догађајима у окупираном подручју, који немају никакве стварне подлоге. Неким ће се београдским грађанима ускоро дати прилика, да се освједоче о неисправности ових гласова, те ће личним посматрањем моћи да утврде, како се у подручју главне војне губерније није догодило ништа abnormalnoga. Махинацијама, које су од појединих, у туђој служби стојећих усижаних глава, које немају шта да изгубе, инсценирале на врло ограниченом простору изван с.и.к. окупационог подручја, стаће се на супрот најоштријим средствима. Сјелокупно се становништво у властитиом интересу озбиљно упозорава, да не шири лаžне гласове. Ко би се противио овој опомени, биће по чл. 327 војно-кривичног законика због злочина против државне војне силе најстроже кажњен“.¹⁹

Припадници паралелних друштава углавном су ступали у конвенционалне односе. Ти односи су се углавном сводили само на обавезе. Већина Срба је испуњавала наметнуте обавезе, и при том остала хладна и без симпатија према новој власти. Било је и, истина малобројних, који су учествовали у локалној власти и ступали у пословне односе са окупаторима. Без обзира на страх од интернације и других разних врста малтретирања, становници окупиране Србије су свакодневним понашањем, начином облачења, међусобним обраћањима показивали да су још увек у рату. Овога пута водио се вербални и психолошки сукоб, из кога се развио један нови облик начина живота. Исидора Секулић је ово називала „држање“. Под овим термином подразумевала је пасивни отпор окупационој власти у свакој прилици. У „*Beogradskim novinama*“ је записано каквим су санкцијама подвргнути људи који нису поштовали прописе војне власти. Даница Матић из Београда затворена је због ширења „лаžних vesti“ да ће се царско-краљевске трупе повући из Србије.²⁰ Ана Крисковић из улице Милоша Великог, била је осуђена на три месеца затвора „због дрског понашања“ према старешини и војнику Аустро-Угарске.²¹ Служавка Наталија Радовић кажњена је са 14 дана затвора зато што је са балкона

¹⁹ В. Н., бр. 68, 11. март 1917, *Опомена*, 1.

²⁰ Исто, бр. 108, 1. јун 1916, *Због проношења лаžних и узнемирујућих вјести*, 2.

²¹ Исто, бр. 201, 3. септембар 1916, *Кажњена због дрског понашања према с.и.к. војним licима*.

пљунула у правцу бакљаде, организоване поводом неке свечаности, „не rogodivši tom prilikom nikoga“.²² Мира Станојловић са Врачара је због пољске крађе осуђена на новчану казну од 200 круна или 20 дана затвора.²³

Аустроугарска окупациона власт је применом бруталних средстава „ударила“ на тзв. обичног човека и покушала да га промени. Требало је од непослушних Срба направити добре грађане Аустро-Угарске Монархије. У том циљу је у „*Beogradskim novinama*“ често писано о члановима владајуће куће Хабсбурга и прославама њихових рођендана. Као да је неко лагано покушавао да поради на идеји да „племенити“ Хабзбурговци постану замена за српску краљевску породицу Карађорђевић, краља Петра и регента Александра. Велики публицитет дат је посети царско-краљевског брачног пара Карла и Зите Хабсбург Београду²⁴ као и надвојводе Јосипа Фердинанда.²⁵ Царски брачни пар је на београдској железничкој станици дочекао генерални гувернер са својим сарадницима. Испред станице је, ради свечане церемоније дочека чекао војни оркестар, одред батерије и поздравна батерија. Један Београђанин описао је долазак цара и царице. Из белешке се могу приметити две ствари које одлично илуструју супротности упоредних друштава: српски народ није прихватао цара Карла Хабсбуршког као свога владара, а аустроугарски органи власти испољили су огромно неповерење према српском становништву и предузели опсежне мере заштите свога суверена.²⁶

Окупирано становништво Краљевине Србије имало је јасно изграђен систем вредности, кога се придржавало и под аустроугарском влашћу. Оно је пружало отпор насиљу. Ако то није могло другачије, препричавало је вести, често и гласине у које је веровало. Све промене из

²² В. Н., бр. 211, 15. септембар 1916, *Kažnjena zbog nepristojnog ponašanja*.

²³ Исто, бр. 250, 22. октобар 1916, *Objava*, 2.

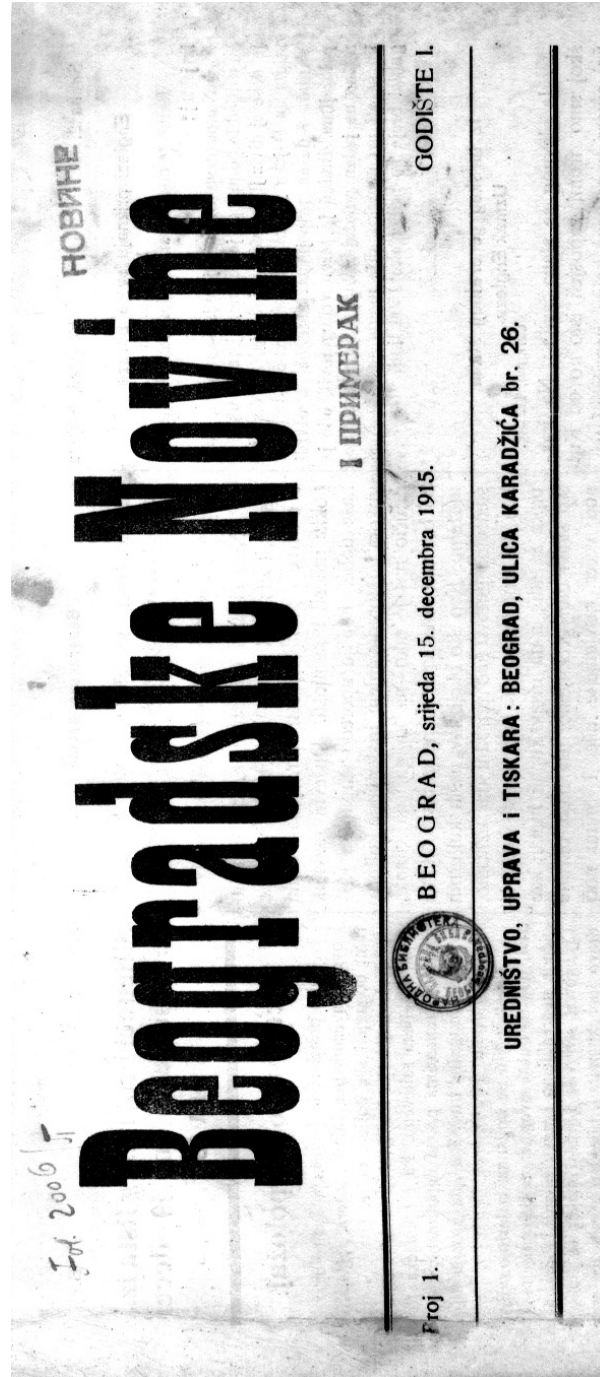
²⁴ Исто, бр. 137, 24. мај 1918, *Njihova Veličanstva u Beogradu*, 3.

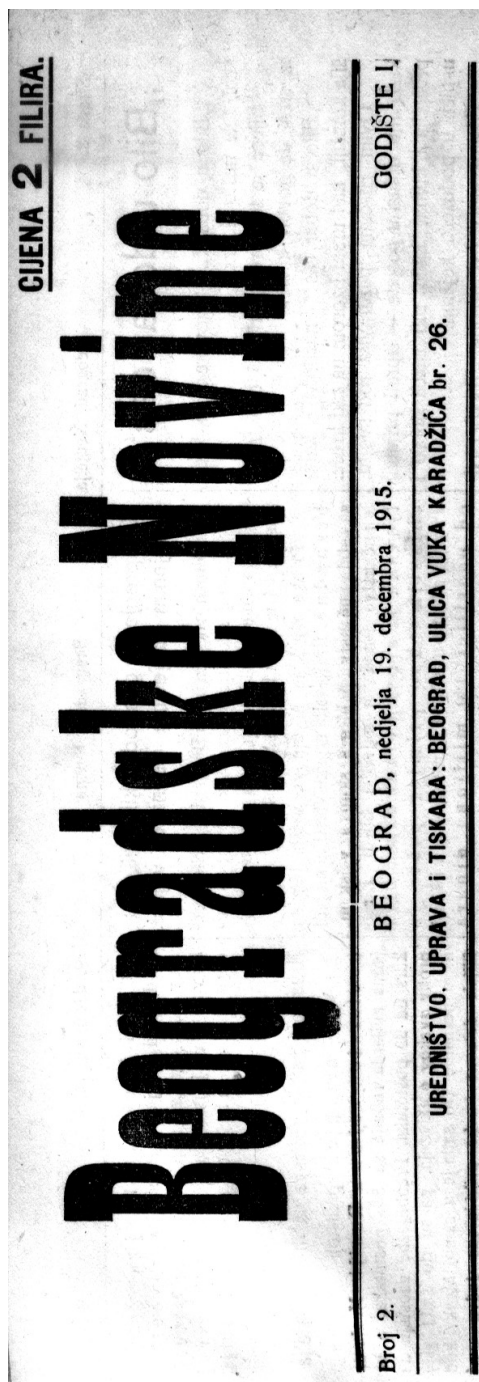
²⁵ Исто, бр. 151, *Nadvojvoda Josip Ferdinand u Beogradu*, 3.

²⁶ „Враћа се њихов цар Карло из Цариграда, из Софије, одакле ли. Свратиће и у Београд. Полиција предузела све мере опрезности. Сви прозори, на свим кућама у Београду морају бити затворени тога дана. Сва лица, сумњива и непозната, стављена су под присмотру многобројних жбира и шпијуна. Обраћена је пажња на таванске прозоре и на кровове зграда. Војска је посела све улице, с обе стране, од града до железничке станице, преко Теразија, па низ улицу Милоша Великог. Средином јуре аутомобили и фијакери, превозећи официре и чиновнике, њихове жене и кћери, да на станици дочекају свога цара. Публика се силом могла кретати тротоаром поред солдата; али није нигде допуштен прелаз преко улице“ (Л. Лазаревић, *Белешке из окупираног Београда 1915-1918*, Београд 1919).

времена окупације остале су без утицаја на развој српског друштва и брзо су заборављене по завршетку рата. Српско друштво их није препознало као сопствену вредност управо зато што се тим „реформама“ наметао образац земље која је била оличење свега непријатељског.

„*Beogradske novine*“ излазиле су непуне три године и биле верна слика окупаторове политике према освојеној области. Из већине чланака и коментара види се да су настале и излазиле у пропагандне сврхе. Новине су биле део војне и политичке акције спровођене преко тада најраспрострањенијег медија. Циљ оснивача је свакако био да се приближе, побољшају и одрже односи између окупатора и окупираних. У новинама које су биле службени лист Војно-генералног гувермана, објављене су углавном све наредбе, објаве и огласи. Стога су новине драгоцен историјски извор, својеврсна збирка наредби и прописа Војно-генералног Гувермана у Србији од 1916. до 1918. године. Новински чланци били су пре објављивања цензурисани. Њихову веродостојност треба из овог разлога претходно проверити, поредећи их са примарним историјским изворима. „*Beogradske novine*“ су помогле да се успоставе прекинуте везе између чланова породица. Без обзира на то, новине су најблаже речено, биле непопуларне у грађанству и нису оставиле никакав траг на српском новинарству. Нећемо погрешити ако на основу расположивих аргумената оценимо да су новине представљале саставни део „пакета мера“ окупатора, односно чиниле део комплексне ратне пропаганде која је подразумевала и коришћење средстава цивилизацијске комуникације у писаној форми у циљу манипулације становништвом на окупираним територијама.

Br. 33. *7. 2000*

Београдске новине

БЕОГРАД, четвртак, 16. марта 1916. **И Ц И М Е Р А К**

Година II.

дневно и jutro. Ponedeljkom poslije podne.

Prodaje se: u Beogradu i u Kraljevinu Srbiji, u Hrvatskoj, Slavoniji, Bosni i Hercegovini i Dalmaciji po 8 hel. izvan ovog područja . . . 12 *
Preplate: za 1 mjesec u Beogradu i u Kraljevinu Srbiji, u Hrvatskoj i Slavoniji po 1.50 četa . . . K 1.50 u Hrvatskoj, Slavoniji, Bosni i Hercegovini i Dalmaciji po 2.40 izvan ovog područja . . . K 3.00
Oglasi po cjeniku.

Uredništvo: BEOGRAD, Vuka Karadžića ul. 10. Telefon broj 67.
Uprava, primanje oglasa i preplate: BEOGRAD, Subrina ulica 3.

**Božica Mladenović
Milić J. Milićević**

***BELGRADE NEWSPAPER: an essay about parallel societies in
Military-General government of Serbia 1915-1918***

Summary

Belgrade newspapers were issued in occupied Belgrade since 1915. until 1918, less than three years. They portrayed an essence of policy implemented by the Austro-Hungarian rule in occupied Serbian territory. From most of the articles and comments it is evident that they were created and come out for propaganda purposes. They were an integral part of military and political actions, conducted over the most widespread media at that time. The papers, which were the official journal of the Military-General government in Serbia, published mostly all orders, announcements and advertisements. Therefore, they represent a kind of collection of orders and regulations of the occupying power in World War II.

The newspaper founders' goal was to get closer, improve and maintain relations between the occupiers and the occupied ones. *Belgrade newspapers* have helped in establishing broken ties between members of Serbian families. Nevertheless, they were unpopular, and have left no impact on Serbian journalism.

Key words: „*Belgrade Newspaper*“, Military-General government, Occupation, 1915-1918, parallel societies

Чланак примљен: 18. 04. 2011.

Чланак коначно прихваћен за објављивање: 27. 06. 2011.